

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

**Методичні рекомендації
до практичних робіт з дисципліни
«Загальне та спеціальне природокористування» для
студентів спеціальності 101 Екологія (ОР магістр)**

м. Івано-Франківськ 2021

*Рекомендовано до друку Вченою радою Факультету природничих наук як навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 101 Екологія (ОР магістр)
(протокол засідання Вченої ради № _ від _____ 2021 року)*

Автор:

Мельниченко Галина Михайлівна – кандидат біологічних наук, викладач (м. Івано-Франківськ).

Рецензенти:

Миленька М.М. – кандидат біологічних наук, доцент, завідувачка кафедри біології та екології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

Клід Віктор Васильович – кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри лісового і аграрного менеджменту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

Мельниченко Г.М. Методичні рекомендації до практичних робіт та самостійної роботи з дисципліни «Загальне та спеціальне природокористування» для студентів спеціальності 101 Екологія (ОР магістр) – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. – 39.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021
©Мельниченко Г.М., 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Загальні методичні рекомендації до практичних робіт з дисципліни «Загальне та спеціальне природокористування».....	5
<i>Практичне заняття №1</i> Природні ресурси як об'єкти природокористування. Суб'єкти природокористування.....	8
<i>Практичне заняття №2</i> Нормативно-правова база загального та спеціального природокористування.....	11
<i>Практичне заняття №3</i> Поняття та правова класифікація видів права землевикористання. Особливості використання земель різного цільового призначення.....	14
<i>Практичне заняття №4</i> Види права користування надрами.....	20
<i>Практичне заняття №5</i> Правовий режим використання водних об'єктів. Централізоване водопостачання населення. Нецентралізоване водопостачання населення.....	24
<i>Практичне заняття №6</i> Лісові сервітути.....	29
Програмові вимоги до дисципліни.....	34

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Загальне та спеціальне природокористування» належить до вибіркових дисциплін циклу професійної підготовки і забезпечує формування у здобувачів вищої освіти комплексу знань, умінь та навичок для застосування в професійній діяльності у сфері збалансованого природокористування та охорони довкілля.

Метою вивчення дисципліни «Загальне та спеціальне природокористування» є формування у студентів знань щодо специфіки правового регулювання суспільних відносин, що складаються у сфері забезпечення раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, охорони та відновлення природних об'єктів.

Завданнями дисципліни є формування теоретичних знань та практичних навичок у майбутніх фахівців відповідно до поставленої мети.

Відповідно до ОПП «Екологія» (ОР магістр) студенти при вивченні дисципліни «Загальне та спеціальне природокористування» набувають таких загальних (ЗК) та спеціальних (СК) компетентностей:

ЗК02. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК03. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

СК17. Здатність самостійно розробляти екологічні проекти шляхом творчого застосування існуючих та генерування нових ідей.

СК18. Здатність оцінювати рівень негативного впливу природних та антропогенних факторів екологічної небезпеки на довкілля та людину.

Програмні результати навчання

ПР14. Застосовувати нові підходи для вироблення стратегії прийняття рішень у складних непередбачуваних умовах.

ПР16. Вибирати оптимальну стратегію господарювання та/або природокористування в залежності від екологічних умов.

Загальні методичні рекомендації
до практичних робіт з дисципліни «Загальне та спеціальне
природокористування»

Успішність засвоєння матеріалу з дисципліни «Екологічне інспектування» значною мірою залежить від ретельності підготовки до практичних занять і організації самостійної роботи студентів. Ґрунтовне засвоєння програмного матеріалу потребує опрацювання кількох літературних джерел зі списку рекомендованої літератури. Для підготовки до практичних занять та здійснення самостійної роботи студентам рекомендується ознайомитися з нормативно-правовою базою та навчально-методичною літературою, а також публікаціями з періодичних видань. При вивченні навчального матеріалу необхідно використовувати звіти екологічних служб підприємств, нормативно-правові документи України з питань екології та раціонального природокористування.

Система методів оцінювання складається із двох видів контролю: поточного та підсумкового.

Поточний контроль включає:

- тестування – така форма контролю дозволяє перевірити підготовку студентів до кожного заняття; проводиться регулярно на вибірковій основі;
- творчі завдання – проводиться з метою формування вмінь і навичок у студентів практичного спрямування, формування сучасного наукового мислення, вміння приймати відповідальні та ефективні рішення;
- самостійна робота – така форма контролю дозволяє виявити вміння чітко, логічно і послідовно відповідати на поставлені запитання, вміння працювати самостійно;
- індивідуальна науково-дослідна робота студентів (презентації дослідно-проектних робіт, звіти про розробку комплексних проектів, контрольні роботи,) – проводиться протягом семестру з метою отримання практичних навичок та умінь щодо використання та опрацювання наукових джерел, написання статей, тез, оформлення звітів, розробка презентаційного матеріалу, використання теоретичних та емпіричних методів дослідження.

Упродовж поточного контролю, на практичних заняттях, студент може максимально отримати 50 балів (30 балів – за усні відповіді на практичних заняттях, 10 балів – за індивідуальну науково-дослідну роботу, 10 – за підсумкову контрольну роботу).

Підсумковий контроль проводиться у формі екзамену (максимальна оцінка – 50 балів). Форма здачі екзамену: письмова з усним захистом. Підсумкова оцінка розраховується за сумою накопичених впродовж вивчення дисципліни балів (Таблиця 1).

Таблиця 1

Поточне тестування та самостійна робота						Індивідуальна науково-дослідна робота	Підсумкова контрольна робота	Підсумковий тест (екзамен)	Сума
Змістовий модуль 1									
T1	T2	T3	T4	T5	T6				
5	5	5	5	5	5	10	10	50	100

T1, T2 ... T12 – теми практичних занять.

Впродовж вивчення дисципліни студент зобов'язаний:

- систематично відвідувати заняття;
- вести конспекти лекцій і практичних занять;
- брати активну участь в роботі на практичних заняттях;
- виконувати тестові завдання;
- виконувати індивідуальні науково-дослідні завдання.

У підсумковій письмовій контрольній роботі студент повинен продемонструвати вміння синтезувати теоретичні і практичні знання, отримані в межах одного змістового модуля. Під час підсумкового модульного завдання розглядаються контрольні питання, тести, ситуаційні задачі, запропоновані у

методичних розробках для студентів, здійснюється контроль практичних навиків і умінь за темами змістового модуля. Усі відповіді повинні бути подані чітко, грамотно, у заданій послідовності.

Підсумковий контроль здійснюється після завершення вивчення всіх тем навчальної дисципліни. До підсумкового контролю допускаються студенти, які були присутні на більше 50% занять і набрали мінімум 25 балів за роботу на практичних заняттях. Студентам, які мали пропуски лекційних чи практичних занять, дозволяється ліквідувати заборгованість на протязі наступних після пропуску двох тижнів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Практичне заняття №1

Природні ресурси як об'єкти природокористування. Суб'єкти природокористування.

Мета: розглянути природні ресурси загальнодержавного та місцевого значення значення, як об'єкти природокористування та суб'єкти природокористування.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Природні ресурси – це сукупність об'єктів та систем живої та неживої природи, компоненти природного середовища, що оточують людину, які використовуються в процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб людини та суспільства.

До природних ресурсів належать:

земельні ресурси;

ресурси надр;

водні ресурси;

повітряний простір;

атмосферне повітря;

ресурси тваринного світу;

ресурси рослинного світу;

альтернативні джерела енергії.

Розрізняють відновні і невідновні природні ресурси.

Невідновні природні ресурси — ресурси природи, що зовсім не відновлюють свій кількісний і якісний стан після використання їх або відновлюють його протягом тривалого часу. Належать до вичерпних природних ресурсів, куди включають більшість корисних копалин (руди, вугілля, нафта, горючі сланці, мінеральні будівельні матеріали тощо). *Відновні природні ресурси* – ресурси рік, озер, морів, океану, рослинний і тваринний світ тощо.

Природні ресурси як об'єкти ЕП становлять особливу категорію об'єктів, що і обумовлює специфічність їх правового режиму. При цьому відповідно до

ст. 39 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" природні ресурси поділяються на природні ресурси *загальнодержавного* і *місцевого* значення.

До природних ресурсів *загальнодержавного* значення належать:

- 1) територіальні та внутрішні морські води;
- 2) природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони;
- 3) атмосферне повітря;
- 4) підземні води;
- 5) поверхневі води, що знаходяться або використовуються на території більш як однієї області;
- 6) лісові ресурси державного значення;
- 7) природні ресурси в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- 8) дикі тварини, які перебувають у стані природної волі в межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, інші об'єкти тваринного світу, на які поширюється дія Закону України "Про тваринний світ" і які перебувають у державній власності, а також об'єкти тваринного світу, що в установленому законодавством порядку набуті в комунальну або приватну власність і визнані об'єктами загальнодержавного значення;
- 9) корисні копалини, за винятком загальнопоширених.

Законодавством України можуть бути віднесені до природних ресурсів загальнодержавного значення й інші природні ресурси.

До природних ресурсів *місцевого* значення належать природні ресурси, не віднесені законодавством України до природних ресурсів загальнодержавного значення.

Суб'єктами права природокористування є юридичні та фізичні особи, які у визначеному законом порядку набули право користування конкретними природними об'єктами для відповідних цілей і мають у зв'язку з цим певні права

та обов'язки. Залежно від природного об'єкта, наданого в користування, їх називають водокористувачами, землекористувачами, лісокористувачами тощо. Природні ресурси можуть надаватися в користування державним і недержавним підприємствам, установам та організаціям, громадським об'єднанням, релігійним організаціям, спільним підприємствам, міжнародним об'єднанням та організаціям за участю українських, іноземних юридичних і фізичних осіб, підприємствам, які цілком належать іноземним інвесторам, а також громадянам України. У випадках, передбачених законодавством, природні ресурси можуть надаватися у право користування й іншим суб'єктам, наприклад, іноземцям чи особам без громадянства.

Рекомендована література

1. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.
2. Екологічне право: підручник / за ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2013. – 432 с.
3. Кобецька Н.Р. Екологічне право України: Навч. по-сіб. / Н.Р.Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
4. Середницька І.А. Екологічне право (в схемах) Альбом схем: Наочний посібник / І. А. Середницька. – Одеса: ОДУВС, 2016. – 81с.

Питання для самоперевірки

1. Критерії класифікації природних ресурсів.
2. Які природні ресурси належать до невідновних?
3. Які природні ресурси належать до відновних?
4. Які природні ресурси належать до природних ресурсів загальнодержавного значення?
5. Хто може бути суб'єктом права природокористування?

Практичне заняття №2

Нормативно-правова база загального та спеціального природокористування

Мета: розглянути нормативно-правову базу загального та спеціального природокористування.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Нормативно-правова база природокористування – сукупність нормативно-правових актів (НПА), що містять еколого-правові норми, призначені для регулювання екологічних правовідносин пов'язаних з використанням природних ресурсів.

За предметом правового регулювання:

Комплексні

Поресурсові

За способом правового регулювання:

Матеріальні

Процесуальні

За територіальною сферою дії:

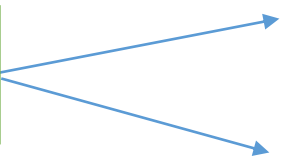

Загальні
(ті, що діють на
всій
території України)

Локальні
(ті, що діють у
певному
регіоні)

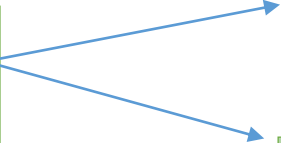
За часом дії:

Постійні

Тимчасові

За ступенем
систематизації:

Кодифіковані

Не кодифіковані

Як видно з наведеної схеми, можна виділити такі групи НПА:

— за юридичною силою – закони і підзаконні акти. Закони посідають провідне місце в ієрархічній структурі законодавства; всі інші нормативно-правові акти видаються на основі, на розвиток і на виконання законів. До цих актів, зокрема, належать укази Президента і постанови Кабінету Міністрів України, накази та інструкції міністерств і відомств, рішення місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування;

— за характером правового регулювання – загальні та спеціальні. До загальних відносять нормативно-правові акти, предметом регулювання яких є як екологічні, так і інші суспільні відносини (Конституція України, Закон України «Про основи національної безпеки України»). Спеціальні акти стосуються виключно екологічних питань (наприклад, Закон «Про охорону навколишнього природного середовища»);

— за предметом правового регулювання – комплексні (Закон «Про охорону навколишнього природного середовища») і природоресурсні (Земельний, Водний та Лісовий кодекси, Закон України «Про тваринний світ» тощо) або ті, якими регулюються окремі питання екологічної діяльності (закони України;

— за способом правового регулювання – матеріальні та процесуальні. Нормами матеріальних актів визначаються права й обов'язки, а також юридична відповідальність учасників еколого-правових відносин. Процесуальні акти регулюють процедуру реалізації норм матеріального права. До них, зокрема, належать затверджені Постановою Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 р. Порядок обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

— за ступенем систематизації – кодифіковані й усі інші. До кодифікованих належить насамперед Закон «Про охорону навколишнього природного середовища», який є стрижнем комплексної галузі екологічного права і законодавства. До категорії кодифікованих належать також Земельний,

Водний і Лісовий кодекси, Кодекс України про надра, закони України «Про тваринний світ» та «Про охорону атмосферного повітря».

Рекомендована література

1. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.
2. Екологічне право: підручник / за ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2013. – 432 с.
3. Кобецька Н.Р. Екологічне право України: Навч. по-сіб. / Н.Р.Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
4. Середницька І.А. Екологічне право (в схемах) Альбом схем: Наочний посібник / І. А. Середницька. – Одеса: ОДУВС, 2016. – 81с.

Питання для самоперевірки

1. Критерії класифікації НПА.
2. Як поділяються НПА за юридичною силою?
3. Як поділяються НПА за характером правового регулювання?
4. Як поділяються НПА за предметом правового регулювання?
5. Як поділяються НПА за ступенем систематизації?
6. Які є кодифіковані НПА у галузі природокористування?

Практичне заняття №3

Поняття та правова класифікація видів права землевикористання.

Особливості використання земель різного цільового призначення.

Мета: розглянути поняття, класифікацію та суб'єкти і об'єкти права землекористування. Встановити особливості використання земель різного цільового призначення.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Земельна ділянка – частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, цільовим (господарським) призначенням та з визначеними щодо неї правами (п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України).

Землевласники – це юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), які відповідно до закону набули права власності на землю в Україні, а також територіальні громади та держава щодо земель комунальної та державної власності відповідно (п.п. 14.1.34 п.14.1 ст. 14 Податкового кодексу України)

Землекористувачі – юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), яким відповідно до закону надані у користування земельні ділянки державної та комунальної власності, у тому числі на умовах оренди (п.п. 14.1.73, п.14.1 ст. 14 Податкового кодексу України).

Право користування земельною ділянкою – це юридично забезпечена можливість суб'єкта здійснювати господарське та інше безпосереднє використання земельної ділянки з метою отримання доходів та інших благ матеріального та нематеріального характеру від корисних властивостей землі.

Користування наданою земельною ділянкою – не тільки право, а й обов'язок землекористувача. При цьому він повинен забезпечувати використання землі за цільовим призначенням. Якщо землекористувач не виконує цей обов'язок, то для нього наставатимуть негативні наслідки.

Цільове призначення земельної ділянки – це її використання за тим призначенням, яке визначене на підставі відповідної технічної документації із землеустрою та чинного законодавства. Згідно статті 20 Земельного кодексу України віднесення до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень.

Право землевикористання як сукупність правових норм підрозділяється на види відповідно до основного цільового призначення земельної ділянки й із врахуванням суб'єкта цього права. Саме єдністю цих двох моментів визначаються особливості головного змісту того чи іншого виду права землевикористання. У разі ж конкретизації основного цільового призначення та

диференціації суб'єкта землевикористання як родового поняття має місце подальша класифікація, тобто розподілення видів землевикористання на підвиди. Важливого значення набувають законодавчо закріплені такі самостійні види права землевикористання, як *постійне, орендне та концесійне*.

Сутність *права постійного користування* земельною ділянкою полягає у здійсненні права володіння і користування земельною ділянкою, яка перебуває в державній або комунальній власності, без встановлення строку. Це право можуть здійснювати лише дві категорії суб'єктів: а) підприємства, установи та організації, що належать до державної та комунальної власності; б) громадські організації інвалідів України, їх підприємства (об'єднання), установи та організації.

Право оренди земельної ділянки – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності. Коло орендарів згідно із законом значно ширше порівняно із суб'єктами постійного користування землею. Відносини, пов'язані з орендою землі, регулюються не тільки Земельним кодексом, а й спеціальним Законом України «Про оренду землі».

Концесійне землевикористання як новий і самостійний різновид користування землею — це строкове і платне володіння і користування земельною ділянкою, яка перебуває в державній або комунальній власності, на підставі договору концесії. Слід зазначити, що земельно-правові приписи, які становлять інститут концесійного землевикористання, в сучасних умовах мають стимулювати розширення підприємницької діяльності, яка здійснюється на концесійних засадах.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» розрізняє загальне та спеціальне право природокористування. Оскільки право землевикористання є самостійним різновидом права природокористування, можна допустити, що основні моменти, які характеризують зазначену класифікацію, повною мірою стосуються і права землевикористання. Разом з тим,

слід зазначити, що тут є і певні особливості. Це передусім стосується загального землевикористання.

Чинний Земельний кодекс України прямо не виокремлює загального землевикористання. Але в окремих його нормах йдеться про «об'єкти загального користування» (ст. 38), землі загального користування населених пунктів (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери, бульвари, кладовища, місця знешкодження та утилізації відходів тощо) (ст. 83) та ін.

Характерною ознакою загального землевикористання є те, що воно здійснюється необмеженим колом осіб безкоштовно і без спеціального на те дозволу. Наприклад, окремі землі в межах населених пунктів (вулиці, площі, дороги, парки, сквери, бульвари та ін.) використовуються як шляхи сполучення, для задоволення культурно-побутових, комунально-побутових потреб і доступні для використання всім без винятку особам. Ці особи не пов'язані між собою взаємними правами і обов'язками. Хоч виникнення загального землевикористання і не передбачає необхідності одержання спеціального дозволу, але межі і дозволені способи можливого здійснення такого права відомі, встановлені законом, а саме це право є досить визначеним.

На відміну від загального, відокремлене і спільне право землевикористання є спеціальним. Спеціальне право здійснюється, як правило, за плату за спеціальним дозволом.

Відокремленому праву властиве те, що відповідна земельна ділянка в установленому порядку закріплюється за певним землекористувачем. Таке землевикористання є переважним.

Характерною ж ознакою спільного землевикористання є те, що коло спільних користувачів встановлене в законодавстві чи в договорі. Ці землекористувачі стосовно один одного мають певні права і обов'язки, хоч водночас і залишаються автономними. Їх автономність полягає в тому, що права і обов'язки одного з них не є джерелом прав і обов'язків іншого. Використання землі спільними користувачами здійснюється без закріплення земельних ділянок за кожним з них. Таке користування виникає тоді, коли ділянка обслуговує

єдиний об'єкт, який нерозривно пов'язаний із землею і належить кільком суб'єктам. Це користування породжує певні правові наслідки. Наприклад, Законом України «Про плату за землю» (ст. 14) передбачено, що за земельну ділянку, на якій розташована будівля, що перебуває в користуванні кількох юридичних осіб або громадян, земельний податок нараховується кожному з них пропорційно тій частині площі будівлі, що перебуває в його користуванні.

Спільне землевикористання обумовлено неподільністю об'єкта, розташованого на одній земельній ділянці. Суб'єкти, використовуючи таку ділянку, не виступають як групові, тому що між ними немає ні сімейного, ні трудового, ні будь-якого іншого організаційного зв'язку.

Можна розрізнити також право господарського (виробничого і заповідного) землевикористання.

Об'єктом права спеціального землекористування є певна індивідуально визначена і юридично відокремлена земельна ділянка (або її частина), яка перебуває у державній або комунальній власності, що закріплена за конкретним державним або комунальним підприємством, установою чи організацією для використання згідно з її цільовим призначенням.

Суб'єктами права спеціального землекористування є юридичні особи, які у встановленому законом порядку набули цього права для досягнення відповідних цілей і мають у зв'язку з цим певні земельні права та обов'язки. Відповідно до ст. 92 ЗК України право постійного користування земельною ділянкою можуть здійснювати лише підприємства, установи та організації, що належать до державної або комунальної власності. До складу виключного кола суб'єктів, які можуть набувати права постійного користування земельною ділянкою, закон відносить лише деякі види юридичних осіб, які належать до юридичних осіб публічного права.

Склад земель

До земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії. Україна за межами її території може

мати на праві державної власності земельні ділянки, правовий режим яких визначається законодавством відповідної країни.

Категорії земель.

Землі України за основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- ґ) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісгосподарського призначення;
- є) землі водного фонду;
- ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Рекомендована література

1. Кобецька Н. Р. Екологічне право України : навч. посіб. / Н. Р. Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 352 с.
2. Екологічне право: підручник / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого»; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2013. 432 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т; Т. 14: Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. 776 с.
4. Земельний кодекс України // Відом. Верхов. Ради України. – 2005. (Редакція від 20.08.2021).
5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.07.1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. (Редакція від 01.01.2021).

6. Про оренду землі: Закон України від 06.10. 1998 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. (Редакція від 06.07.2021).

7. Класифікація видів цільового призначення земель: Наказ Державного комітету України із земельних ресурсів від 01.11. 2010 р. // Державний комітету України із земельних ресурсів. – 2010. (Редакція від 11.07.2017).

Питання для самоперевірки

1. Класифікація права землекористування.
2. Класифікація видів цільового призначення земель відповідно до Наказу Держкомзему.
3. Хто є суб'єктами права спеціального землекористування?
4. Основні НПА у галузі землекористування.

Практичне заняття №4

Види права користування надрами.

Мета: ознайомитися з класифікацією прав користування надрами.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Надра як природний ресурс являють собою неоднорідний за структурою об'ємно-площинний простір, розташований під поверхнею суші та дном водних об'єктів у межах території України, в тому числі її континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони.

Право користування надрами похідне від права власності народу України на надра і має виключно цільовий характер, тобто надра надаються в користування лише для визначених цілей.

Суб'єктами права користування надрами відповідно до ст. 13 Кодексу України про надра є підприємства, установи, організації, громадяни України, а також іноземні юридичні особи та громадяни. Як правило, це спеціалізовані підприємства, що мають необхідні господарські, організаційні та матеріальні умови, отримали спеціальний дозвіл та інші документи, необхідні для користування надрами. Хоча користувачами надр можуть бути і громадяни, що володіють загальною правосуб'єктністю, наприклад при використанні надр на належних їм земельних ділянках для власної господарської мети з дотриманням вимог ст. 23 Кодексу України про надра.

Об'єктами права користування надрами є індивідуалізовані на місцевості ділянки надр, що надані в користування користувачам для певної мети. До їх індивідуалізованих ознак належать розмір, межі, місцезнаходження. Ці ділянки мають назву гірничий відвід.

Змістом відносин користування надрами є права та обов'язки користувачів надр, які передбачені ст. 24 Кодексу України про надра. Зокрема користувачі надр мають право: здійснювати на наданій їм ділянці надр геологічне вивчення, комплексну розробку родовищ корисних копалин та інші роботи згідно з умовами спеціального дозволу; розпоряджатися видобутими корисними копалинами тощо. Вони своєю чергою зобов'язані: використовувати надра відповідно до цілей, для яких їх було надано; забезпечувати повноту геологічного вивчення, раціональне, комплексне використання та охорону надр; виконувати інші вимоги щодо користування надрами, встановлені законодавством України.

Види права користування надрами можна класифікувати за різними підставами. Наприклад, за строками здійснення користування, як передбачає ст. 15 Кодексу України про надра, можна виділяти:

постійне користування;

тимчасове, яке в свою чергу поділяється на *короткострокове* (до 5 років) та *довгострокове* (до 20 років).

За видами корисних копалин можна говорити про:

користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення;

користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення.

Основна, детально врегульована класифікація права користування надрами передбачає його поділ в залежності від мети використання надр (або за цільовим призначенням). Як закріплено в ст. 14 Кодексу України про надра, надра надаються у користування для:

геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення;

видобування корисних копалин;

будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод;

створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади та ін.), задоволення інших потреб.

Рекомендована література

1. Екологічне право: підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана, Харків: Право, 2019. 552 с.
2. Екологічне право: навчальний посібник / за ред. проф. І. І. Каракаша, д. ю. н. Т. Є. Харионові, к. ю. н. А. І. Черемної, вид. 1-е, Одеса: Гельветика, 2018. 408 с.
3. Природноресурсове право України: навч. посіб. / за ред. Каракаша І. І. та Харитонові Т. Є., Вид. 2-ге, доповн. і переробл., Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.
4. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т; Т. 14: Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. 776 с.
5. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. (Редакція від 26.08.2021).
6. Гірничий закон України від 06.10.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. (Редакція від 16.10.2020).

7. Про державну геологічну службу України: Закон України від 04.11.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. (Редакція від 16.10.2020)
8. Про нафту і газ: Закон України від 12.07.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. (Редакція від 27.05.2021)

Питання для самоперевірки

1. Класифікація права користування надрами.
2. Класифікація корисних копалин.
3. Хто є суб'єктами права спеціального користування надрами?
4. Основні НПА у галузі користування надрами.
5. Які природні ресурси належать до ресурсів надр.
6. Співвідношення надр і корисних копалин.

Практичне заняття №5

Правовий режим використання водних об'єктів. Централізоване водопостачання населення. Нецентралізоване водопостачання населення.

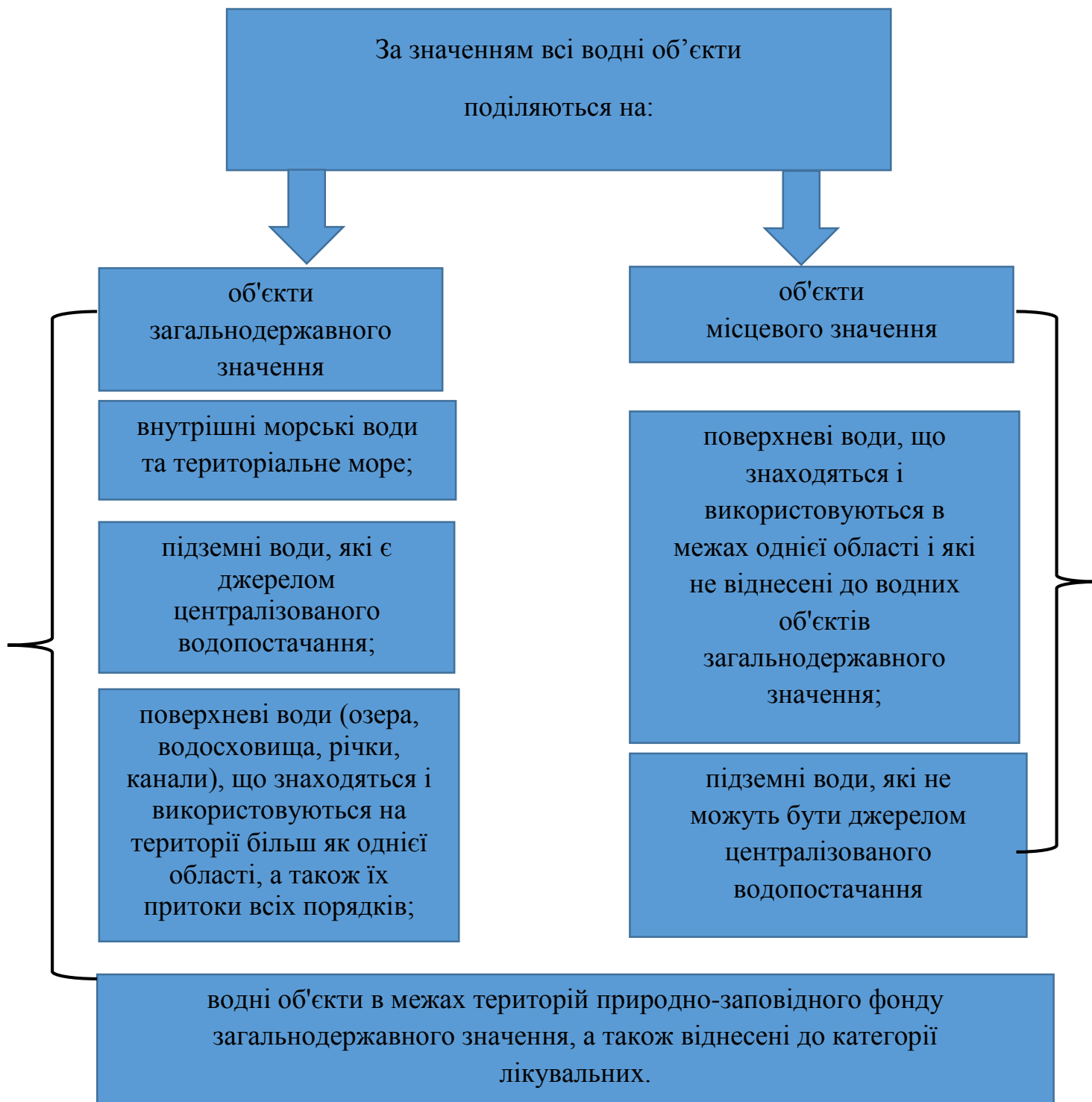
Мета: ознайомитися з правовим режимом використання водних об'єктів, централізованим та нецентралізованим водопостачанням.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

На території України всі водні об'єкти становлять її водний фонд, до якого належать: а) поверхневі води, б) підземні води і джерела, в) внутрішні морські води і джерела і г) внутрішні морські води й територіальне море.

ВК України закріплює особливе правове становище цих природних об'єктів на території держави як національне надбання всього народу. Це їх особливе правове становище спирається на поєднання специфічних характеристик вод як а) частини навколишнього природного середовища, екосистеми, б) природного об'єкта, в) об'єкта права власності (причому ВК України закріплює, що вони становлять виключну власність Українського

народу і можуть надаватися лише в користування) і г) об'єкта нерухомості, на чому наголошують відповідні положення ЦК України.

Об'єктом права виступає найчастіше відокремлена ділянка водного об'єкта, надана конкретному водокористувачу в користування для певної мети.

Його індивідуалізуючими ознаками є місцезрештування і розміри водного об'єкта.

Суб'єктами права водокористування можуть бути підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземні юридичні та фізичні особи та особи без громадянства (ст. 42 ВК України). Ці особи здатні мати і здійснювати права і нести юридичні обов'язки. Класифікація суб'єктів права водокористування проводиться за різними ознаками, включаючи і види права водокористування. Згідно зі ст. 42 ВК України усі водокористувачі поділяються на: первинних – тих, що мають власні водозабірні споруди і відповідне обладнання для забору води, та вторинних – таких, що не мають власних водозабірних споруд і отримують воду з водозабірних споруд первинних водокористувачів та скидають стічні води в їх системи на умовах, що встановлюються між ними.

Види права водокористування. Класифікація права водокористування за видами здійснюється на підставі різних ознак: цільового призначення; суб'єктного складу; строків здійснення права; умов надання водних об'єктів у користування та ін. Головною класифікаційною ознакою поділу права водокористування на види є їх цільове використання. Згідно з ВК України (розд. III) розрізняють такі види користування водами: для задоволення питних і господарсько-побутових, лікувальних, курортних, оздоровчих та інших потреб населення, сільськогосподарських, промислових, гідроенергетичних, транспортних, рибогосподарських, скидання зворотних вод та інших державних і громадських потреб. В основу цільового використання вод покладено принцип раціонального, економного водокористування з урахуванням екологічних вимог. Пріоритетним серед них є користування водними об'єктами для питних і побутових потреб населення та для інших господарсько- побутових потреб. Якість води повинна відповідати встановленим державним стандартам, нормативам екологічної безпеки водокористування та санітарним нормам (гл. 8 ВК України). Це водокористування здійснюється в порядку централізованого і нецентралізованого водопостачання. У першому випадку підприємства,

установи та організації, у віданні яких перебувають водопроводи, здійснюють забір води безпосередньо з водних об'єктів для виготовлення води питної якості, подачі її споживачам тільки в порядку спеціального водокористування. У другому – і громадяни, і організації мають право забирати воду безпосередньо з підземних або поверхневих водних джерел у порядку загального або спеціального водокористування. Особливе місце належить підземним водам питної якості. Ці води використовуються насамперед для задоволення потреб питного і побутового водопостачання, а також харчової промисловості та тваринництва (Ст. 61 ВК України). Використання їх в інших цілях, як правило, не допускається.

Залежно від технічних умов водокористування поділяється на *загальне* і *спеціальне*. У порядку загального водокористування громадяни, наприклад, мають право користуватися водними об'єктами (купатися, плавати на човнах, здійснювати забір води без застосування споруд або технічних пристроїв та ін.) безкоштовно, без дозволів та без закріплення водних об'єктів за конкретними особами. Юридичні особи в гівних випадках також використовують водні об'єкти в порядку загального водокористування. У випадках, передбачених законодавством, загальне водокористування може бути обмежене (ст. 47 ВК України) і органи місцевого самоврядування зобов'язані сповістити населення про встановлені ними правила. Законодавством передбачається спеціальне водокористування – забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скид забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скид забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів. Суб'єктами цього водокористування є як фізичні, так і юридичні особи. Це водокористування здійснюється на підставі спеціальних дозволів.

Централізоване господарсько-питне водопостачання – сукупність заходів із забезпечення питною водою населення, пов'язаних єдиним технологічним процесом. Централізоване господарсько-питне водопостачання включає вибір і оцінку можливих джерел водопостачання (для підземних вод – оцінку їх

запасів), вибір місця закладання та будівництво водозабірних споруд, санітарну оцінку вод і заходів з їх охорони від забруднення. Склад і властивості питної води в системах централізованого господарсько-питного водопостачання повинні відповідати певним нормативним вимогам.

Місцеве або децентралізоване водопостачання – система водопостачання, призначена для забезпечення питною водою окремих будинків або невеликої групи будівель; має низку особливостей. З цією метою можуть використовуватися різні за походженням води: атмосферні, поверхневі, підземні.

Холодне водопостачання – цілодобове забезпечення споживача холодною питною водою належної якості, що подається в необхідних обсягах з приєднаної мережі в приміщення або до водорозбірної колонки.

Гаряче водопостачання – цілодобове забезпечення споживача гарячою водою належної якості, що подається в необхідних обсягах з приєднаної мережі в приміщення.

Рекомендована література

1. Екологічне право України:/за ред. проф. А.П. Гетьмана і М.В. Шульги. – Х.: «Право», 2005.
2. Екологічне право України: академічний курс/ за загал. ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: «Юридична думка», 2005.
3. Кобецька Н. Р. Екологічне право України : навч. посіб. / Н. Р. Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 352 с.
4. Науково-практичний коментар Водного кодексу України / Н. О. Багай, Н. Р. Кобецька, І. В. Мироненко [та ін.] ; за заг. ред. Н. Р. Кобецької. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 360 с.
5. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т; Т. 14: Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. 776 с

6. Водний кодекс України//Відом. Верхов. Ради України. – 2005. (Редакція від 24.07.2021).

7. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.07.1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. (Редакція від 01.01.2021).

Питання для самоперевірки

1. Класифікація водних об'єктів.
2. Класифікація права водокористування.
3. Хто є суб'єктами права водокористування?
4. Основні НПА у галузі водокористування.

Практичне заняття №6

Лісові сервітути

Мета: ознайомитися з видами, підставами виникнення та припинення лісових сервітутів.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Відповідно до ст. 23 Лісового кодексу України, *лісовий сервітут* - право на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною лісовою ділянкою. Громадяни мають право вільно перебувати в лісах державної та комунальної власності, якщо інше не передбачено законом.

Положення Цивільного та Земельного кодексів України застосовуються до лісових сервітутів у частині, що не суперечить вимогам Лісового кодексу України.

Отже, оскільки Лісовим кодексом України детально не врегульовані питання пов'язані із лісовим сервітутом, при застосуванні лісового сервітуту необхідно керуватися положеннями Цивільного та Земельного кодексів України, куди відсилає ст. 23 Лісового кодексу України.

Встановлення лісового сервітуту.

Права власників лісів або лісокористувачів можуть бути обмежені на користь інших заінтересованих осіб на підставі закону, договорів, заповіту або за рішенням суду.

Установлення лісового сервітуту не веде до позбавлення власника земельної лісової ділянки, щодо якої встановлений лісовий сервітут, права володіння, користування та розпоряджання нею, а користувача - володіння, користування. Лісовий сервітут здійснюється способом, найменш обтяжливим для власника лісів або користувача земельної лісової ділянки, щодо якої він установлений.

Лісовий сервітут підлягає державній реєстрації в порядку, встановленому для державної реєстрації прав на нерухоме майно згідно із Законом України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень".

У разі недосягнення домовленості про встановлення сервітуту та про його умови спір вирішується судом за позовом особи, яка вимагає встановлення сервітуту.

Сервітут визначає обсяг прав щодо користування особою чужим майном, не підлягає відчуженню, зберігає чинність у разі переходу до інших осіб права власності на майно, щодо якого він встановлений. Збитки, завдані власникові (володільцеві) земельної лісової ділянки або іншого нерухомого майна, особою, яка користується сервітутом, підлягають відшкодуванню на загальних підставах.

Види лісового сервітуту

Лісові сервітути поділяються на:

Безоплатні та платні. Особа, яка користується сервітутом, зобов'язана вносити плату за користування майном, якщо інше не встановлено договором, законом, заповітом або рішенням суду.

Постійні і строкові. Строк дії земельного сервітуту, що встановлюється договором між особою, яка вимагає його встановлення, та землекористувачем, не може бути більшим за строк, на який така земельна ділянка передана у користування землекористувачу.

За видом права сервітуту:

- а) право проходу та проїзду на велосипеді;
- б) право проїзду на транспортному засобі по наявному шляху;
- в) право на розміщення тимчасових споруд (малих архітектурних форм);
 - в-1) право на будівництво та розміщення об'єктів нафтогазовидобування;
 - в-2) право на розміщення об'єктів трубопровідного транспорту;
 - в-3) право на користування земельною лісовою ділянкою для потреб дослідно-промислової розробки родовищ бурштину, інших корисних копалин загальнодержавного значення та/або видобування бурштину, інших корисних копалин загальнодержавного значення, за умови що при цьому не порушуються права землевласника;
- г) право прокладати на свою земельну ділянку водопровід із чужої природної водойми або через чужу земельну ділянку;
 - г-1) право розміщення (переміщення, пересування) об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем;
 - г) право відводу води зі своєї земельної ділянки на сусідню або через сусідню земельну ділянку;
- д) право забору води з природної водойми, розташованої на сусідній земельній ділянці, та право проходу до природної водойми;
- е) право поїти свою худобу із природної водойми, розташованої на сусідній земельній ділянці, та право прогону худоби до природної водойми;
- є) право прогону худоби по наявному шляху;
- ж) право встановлення будівельних риштувань та складування будівельних матеріалів з метою ремонту будівель та споруд;
- з) інші земельні сервітути.

Відповідно до ч.2 ст.19 Лісового кодексу України постійні лісокористувачі зобов'язані:

1) забезпечувати охорону, захист, відтворення, підвищення продуктивності лісових насаджень, посилення їх корисних властивостей, підвищення родючості ґрунтів, вживати інших заходів відповідно до законодавства на основі принципів сталого розвитку;

2) дотримуватися правил і норм використання лісових ресурсів;

3) вести лісове господарство на основі матеріалів лісовпорядкування, здійснювати використання лісових ресурсів способами, які забезпечують збереження оздоровчих і захисних властивостей лісів, а також створюють сприятливі умови для їх охорони, захисту та відтворення;

4) вести первинний облік лісів;

5) дотримуватися встановленого законодавством режиму використання земель;

6) забезпечувати охорону типових та унікальних природних комплексів і об'єктів, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, рослинних угруповань, сприяти формуванню екологічної мережі відповідно до природоохоронного законодавства;

8) забезпечувати безперешкодний доступ до об'єктів електромереж, інших інженерних споруд, які проходять через лісову ділянку, для їх обслуговування.

Припинення лісового сервітуту

На підставі ст. 404 ЦК України та ст. 102 ЗК України, лісовий сервітут припиняється у разі:

поєднання в одній особі особи, в інтересах якої встановлений лісовий сервітут, і власника (користувача) земельної лісової ділянки;

відмови від нього особи, в інтересах якої встановлений лісовий сервітут;

спливу строку, на який було встановлено сервітут;

припинення обставини, яка була підставою для встановлення сервітуту;

невикористання сервітуту протягом трьох років підряд;
смерті особи, на користь якої було встановлено особистий сервітут;
порушення власником сервітуту умов користування сервітутом.

Сервітут може бути припинений за рішенням суду на вимогу власника (користувача) земельної лісової ділянки за наявності обставин, які мають істотне значення. Крім того, власник (користувач) земельної лісової ділянки має право вимагати припинення сервітуту, якщо він перешкоджає використанню цієї земельної лісової ділянки за її цільовим призначенням.

Рекомендована література

1. Екологічне право: підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана, Харків: Право, 2019. 552 с.
2. Екологічне право: навчальний посібник / за ред. проф. І. І. Каракаша, д. ю. н. Т. Є. Харионової, к. ю. н. А. І. Черемної, вид. 1-е, Одеса: Гельветика, 2018. 408 с.
3. Природноресурсове право України: навч. посіб. / за ред. Каракаша І. І. та Харитонової Т. Є., Вид. 2-ге, доповн. і переробл., Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.
4. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т; Т. 14: Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. 776 с.
5. Лісовий кодекс України // Офіційний вісник України. – 2006. (Редакція від 08.08.2021).
6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.07.1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. (Редакція від 01.01.2021).
7. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.07.1992 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. (Редакція від 08.08.2021).

Питання для самоперевірки

1. Сформулюйте визначення лісового сервітута.
2. Види лісових сервітутів.
3. Види права лісових сервітутів.
4. Підстави припинення лісових сервітутів.

Програмові вимоги до дисципліни «Загальне та спеціальне природокористування» для студентів 1 курсу, ОР магістр спеціальності 101 Екологія

1. Поняття права природокористування.
2. Види природокористування.
3. Принципи природокористування.
4. Право загального природокористування.
5. Право спеціального природокористування.
6. Суб'єкти та об'єкти права природокористування.
7. Поняття та зміст права власності на природні ресурси.
8. Форми власності на природні ресурси.
9. Методи забезпечення права власності на природні ресурси.
10. Об'єкти права власності на природні ресурси.
11. Суб'єкти права власності на природні ресурси.
12. Земля як об'єкт правового регулювання, використання і охорони.
13. Загальне та спеціальне землекористування.
14. Використання земель сільськогосподарського призначення.
15. Використання земель житлової та громадської забудови.
16. Використання земель лісового та водного фонду.
17. Використання земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення.
18. Землі оздоровчого, рекреаційного, історико культурного призначення.
19. Землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.
20. Правові засади набуття і реалізації права на землю.
21. Підстави і порядок припинення права власності і права користування землею.
22. Правова охорона земель.
23. Надра як об'єкт правового регулювання, використання і охорони.
24. Право користування надрами та його види.
25. Відповідальність за порушення законодавства про надра.

26. Види водокористування.
27. Загальне та спеціальне водокористування.
28. Права та обов'язки водокористувачів.
29. Строки спеціального водокористування.
30. Підстави для припинення права спеціального водокористування.
31. Централізоване водопостачання населення.
32. Нецентралізоване водопостачання населення.
33. Спеціальне водокористування та користування водними об'єктами для лікувальних, курортних і оздоровчих цілей
34. Особливості спеціального водокористування та користування водними об'єктами для потреб галузей економіки.
35. Умови скидання зворотних вод у водні об'єкти.
36. Порядок експлуатації водогосподарських систем.
37. Користування річками.
38. Ліси як об'єкт права власності.
39. Право державної власності на ліси.
40. Право комунальної власності на ліси.
41. Права та обов'язки громадян і юридичних осіб, які мають у приватній власності ліси
42. Право користування лісами.
43. Постійне користування лісами.
44. Тимчасове користування лісами.
45. Права та обов'язки постійних лісокористувачів.
46. Права та обов'язки тимчасових лісокористувачів на умовах довгострокового користування.
47. Права та обов'язки тимчасових лісокористувачів на умовах короткострокового користування.
48. Припинення права користування лісами.
49. Лісові сервітути.
50. Використання недеревних лісових ресурсів.

